

Kieniewicz, Jan

"Descobrimentos e Renascimento.
Formas de ser e pensar nos séculos XV e
XVI", Luís Filipe Barreto, Lisboa 1983 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 362-363

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

W sumie na rynku znalazła się pozycja o dużym znaczeniu, otwierająca perspektywy w Polsce mało znane. Nie wykluczone, że skłoni historyków do zainteresowania się oryginałami i przedstawianą w nich Portugalią. Do zajęć praktycznych natomiast należałoby „Kronik” używać z dużą ostrożnością.

J. K.

Luís Filipe Barreto, *Descobrimentos e Renascimento. Formas de ser e pensar nos séculos XV e XVI*, Imprensa Nacional — Casa de Moeda, Lisboa 1983, s. 327.

Tytuł zapowiada więcej niż mógł autor dokonać. Mimo to wśród wielu publikacji poświęconych portugalskim Odkryciom i renesansowej Europie a wydanych przy okazji XVII europejskiej wystawy sztuki, kultury i nauki w Lizbonie, ta wyróżnia się ambicją nowego podejścia do znanego tematu. Autor na nieszczęście chciał ująć od razu bardzo wiele zagadnień, rozwiązać równocześnie kwestię stosunku do obcej cywilizacji, jak i sens Odkryć jako wyrazu portugalskiego Renesansu. Do tego celu wykorzystał obszerną literaturę podejmującą sprawy związane z przejściem od średniowiecza do nowożytności, to zwłaszcza, co się utarło nazywać szkołą „Annales”. Równocześnie w zgodzie z lansowanymi przez nią tendencjami włączył do swego warsztatu co tylko jest dzisiaj nowego czy modnego w filozofii nauki, semantyce, socjologii itp. Balast wchłoniętej wiedzy okazał się zbyt ciężki.

Kilkudziesięcio stronicowe rozważania wstępne nie są oryginalne, ale udalnie zestawiają obecny stan badań nawiązując zrecznie do tematyki portugalskiej. Związek z zasadniczą częścią pracy nie został w pełni dowiedziony. Ta zaś dzieli się na dwie części, przy czym istota podziału wydała mi się zawila i nie uzasadniona wystarczająco zawartością. W pierwszej („A dialectica das Antropologias”) znalazły się trzy szkice wykazujące dobrą znajomość źródeł i ciekawy kwestionariusz pytań. Pierwszy omawia dyskurs historiograficzny w dziele Gomesa Eanesa de Zurary „Cronica da Guiné”, drugi porównując dzieła Duarte Barbosy i Thome Piresa ocenia proces formowania się obrazu Wschodu, trzeci poświęcony został obrazowi Brazylii i Indianina. Część druga („A sabedoria do mar”) jest wyraźnie w stylu M. Fucault i dotyczy zwłaszcza kategorii poznania w „Esmeraldo do Situ Orbis” Duarte Pacheco Pereiry oraz dialogu cywilizacyjnego w dziele Garcia da Orty.

Zastanawiając się nad dwoma szkicami związanymi z obszarem penetracji azjatyckiej Portugalczyków dochodzę do wniosku, że dość wyszukana terminologia i bogate zapożyczenia z wielu nauk nie przyniosły rezultatów odpowiadających włożonemu wysiłkowi. Owszem, konstatacje już znane zostały przedstawione w nowej formie a czasem nawet wypadło to oryginalnie. Ale wszystko to można wydobyć ze źródeł bez tak skomplikowanych zabiegów i zresztą dowodem może być literatura przedmiotu. Usiłując na własną rękę nieco podobnych sposobów przewyciężenia barier dzielących od źródła i przedstawionej w nim rzeczywistości nie twierdząc, że jest to wysiłek bezcelowy. Szereg spraw dotyczących procesu stawiania się Portugalczyków w zetknięciu z Obcym wymaga z pewnością bardziej złożonych narzędzi. Niebezpieczeństwa są jednak ogromne.

Autor nie dokonał podsumowania swych rozważań. To, co można wysnuć z poszczególnych szkiców, nie wydało mi się specjalnie nowe. Na pewno spotkanie z Innymi, dyskurs o Innej Cywilizacji, były wysiłkiem ogromnym w poszukiwaniu środków wyrażenia całkiem nowych horyzontów. Rezultaty uzyskane przez Portugalczyków wydają się szczególnie interesujące. Wydaje się jednak, że należałoby się skupić na procesach, jakie miały miejsce w spotkaniu dwu cywilizacji a dopiero potem zastanawiać się nad przeobrażeniami Europy.

Książka jest interesująca także jako przykład recepcji pewnej tendencji w historiografii. Wzbudza od tej strony wiele zastrzeżeń. Zarazem jednak pokazuje ogromny skok, jaki nastąpił w portugalskiej nauce historycznej w ostatnim dziesięcioleciu. Rezultaty nie są wprawdzie olśniewające, ale wzbudzone wątpliwości powinny owocować w dalszych bardziej pogłębionych ujęciach.

J. K.

I. P. Jermołajew, *Srednieje Powołzie wo utoroj połowinie XVI—XVII ww. (Uprawlenie kazanskim krajem)*, Izdatielstwo Kazanskogo Uniwersitietia, Kazan 1982, s. 223.

Autor, w oparciu o zachowane archiwalia, źródła drukowane oraz rosyjskojęzyczną literaturę przedmiotu, przedstawia genezę i ewolucję organów administracji rosyjskiej na obszarze byłego Chanatu Kazańskiego w latach 1552—1708. Data pierwsza to zdobycie Kazania oraz mianowanie pierwszych wojewodów rosyjskich. Druga data to reorganizacja władzy prowincjonalnej na obszarze całego państwa — utworzenie guberni. Jednak wbrew podtytułowi autor poświęcił znaczną część pracy kwestiom niezupełnie bliskim zasadniczemu tematowi, co zachwiało nieco proporcje, aczkolwiek nie pomniejszyło wartości pracy. Uwaga ta odnosi się głównie do nazbyt szerokiego omówienia powstań antyrosyjskich na obszarze środkowego Powołża w XVI—XVII w. — tzw. wojny kazańskiej 1552—1557, powstań lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVI w., powstań z okresu „smuty” (zwraca uwagę podkreślenie nieudanej próby uniezależnienia się wtedy Kazania od Moskwy forsowanej przez diaka Szulgina) i początku lat sześćdziesiątych XVII w. oraz buntu z czasów tzw. drugiej wojny chłopskiej pod przywództwem S. Razina. Mimo że przy analizie buntów „kazańskich” najważniejszą rolę jako czynnik sprawczy odgrywa dla autora walka klasowa, to nie traci on z pola widzenia elementów walki narodowościowej i pozaekonomicznej, wieloletniej wrogości ludności Powołża do Rosji, a także pokazuje cyniczną politykę Moskwy w stosunku do tego obszaru (eksterminacja fizyczna przywódczej klasy feudałów lub kupno jej lojalności, wykorzystywanie różnic etnicznych i wrogości międzyplemiennej, kolonizacja rosyjska, drenaż finansowy i gospodarczy i in.). W podstawowych tematyce partiach tekstu autor daje obraz rozwoju struktury administracji w środkowym Powołżu podnosząc fakt, że w stosunku do tego obszaru wypracowano wiele zasad przydatnych potem w ekspansji Rosji na inne terytoria nierosyjskie, oraz że właśnie tutaj zastosowano po raz pierwszy w Rosji system władzy wojewodów, a wzorce kazańskie przeniesiono w XVII w. na obszar całej Rosji. Na uwagę zasługują również nowe ustalenia i propozycje badawcze w zakresie historii specyficznego prikazu Kazańskiego, organu zwierzchniego w stosunku do Powołża.

Książka zaopatrzona jest w indeksy osobowy i geograficzny. Lekturę ułatwia dobra mapa środkowego Powołża w XVII w. Niestety, poważnym mankamentem jest brak indeksu przedmiotowego, który szczególnie w tego rodzaju publikacjach powinien stanowić integralną część tekstu.

K. S.

Drukarze dawnej Polski od XVI do XVIII wieku t. I: Małopolska, cz. 1: wiek XV—XVI, praca zbiorowa pod redakcją Alodii Kaweckiej-Gryczowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1983, s. 393, ilustr.

Książka jest kolejnym tomem historyczno-encyklopedycznego opracowania dziejów książki i ruchu wydawniczego przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Dotychczas